

Mustafa ÖNER, **TÜRKÇE YAZILARI**, Kesit Yayınları, Yayın no:35,
İstanbul, 2011, 480 s.

Mehmet GÜRLEK*

Ege Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü öğretim üyesi Prof. Dr. Mustafa Öner Türkoloji konusunda önemli çalışmalar yapmış değerli bir bilim adamıdır. Öner'in çeşitli dergilerde çıkmış makaleleri ile yurtiçi ve yurtdışında çeşitli platformlarda sunmuş olduğu bildirilerin bir kısmı *Türkçe Yazıları* adı ile Kesit Yayınlarından çıktı.

Kitap iki ana bölümden oluşmaktadır: Dilbilgisi ile ilgili yapılmış çalışmalar (s. 7-245), Söz Varlığı ve Sözlük ile ilgili yapılmış çalışmalar (s. 245-461). Ayrıca kitabın sonunda Kaynaklar ve Kısaltmalar (s. 435-461) ile Dizin (s. 461-480) yer almaktadır.

Dilbilgisi başlığı altında yapılmış çalışmalar on iki makaleden oluşmaktadır: Türkçede İsimden Fiil Yapımı Üzerine Notlar (s. 9-25), Türkçe Söz Diziminde Eklenme Yönündeki Yapılar Üzerine (s. 25-31), Türkçe Sentaktik İsim Çekimi (s. 31-39), Türkçe Çekim Edatlarının Karşılaştırma ve Sınırlandırma Bağlantıları (s. 39-49), Türkçede -IIG>II Ekli Niteleme Sözcüklerinin Edatlaşması (s. 49-61), Türkçede dan/den Edatı (s. 61-67), -mATI Gerundiumu Hakkında (s. 67-77), Türkçede -prAK Zarf-fiili (s. 77-81), Tatarca Kısa Dilbilgisi (s. 81-167), Başkurtça Kısa Dilbilgisi (s. 167-231), Kırım-Tatar Türkçesinde Sıfır Morfem (s. 231-237), Kuzey Batı Türkçesinde -nl Ekli Zaman Zarfları (s. 237-245).

Türkçede İsimden Fiil Yapımı Üzerine Notlar (s. 9-25): Bu çalışmada Türkçede kelime yapımında esas olan morfolojik yol, sentaktik yol ve semantik yollardan bahsedilmiş, bu yollardan isimden fiil yapım ekleri ile ismi fiilleştiren yardımcı fiiller incelenmiştir. *Altun Yaruk, Kutadgu Bilig* gibi Eski Türk yazı dilinin, *Rabguzi, Kısasü'l-Enbiya* gibi doğu Türkçesinin erken dönem kaynakları, *Camasbname* ve *Dede Korkut* gibi Batı Türkçesinin klasik öncesi dönemi gibi eserler taranarak örneklerle incelenmiştir.

Türkçe Söz Diziminde Eklenme Yönündeki Yapılar Üzerine (s. 25-31): Bu çalışmada Türkçede daha eski olan sentaktik dizimden morfolojik dizime geçişin iki tipik örneği olarak edat grubu ve birleşik fiil yapıları incelenmiştir. Edatlaşma örneği ile ilgili olarak edatların türeyişi ile ilgili *birle, tapa, ötrü* gibi edatlar ele alınmış, lehçelerdeki karşılıkları verilmiştir (s. 26), Eski Türkçeden itibaren edatlaşmanın en çok görüldüğü fiil kökenli zarflar Eski Türkçe ile tarihî ve çağdaş lehçelerden örneklerle anlatılmıştır. Birleşik fiil yapıları ile ilgili olarak Türkçenin ilk örneklerinden beri görülen isim+fiil birleşmelerine değinilmiş (*bay kıl-, üküş kıl-, süleyü bir-, yatu kal-*), bu ekleşmenin bugünkü Türkçe lehçelerine kadar seyri üzerinde durulmuştur (s. 29-30).

Türkçe Sentaktik İsim Çekimi (s. 31-39): Bilindiği gibi ekleme sistemi Türkçenin en temel özelliklerinden biridir. Bu çalışmada Türkçede edatlı çekim üzerinde durulmuştur. Genel Türkçede bilinen çekim edatlarından (*birle, teg, kodı, tapa, üçün, taş, üze* gibi) bugün artık ekleşmiş olanların tespit edildiği bir tablo verilmiş (s. 36-38) tespit edilen şekillerin bugünkü Türk lehçe ve şivelerindeki karşılıkları ortaya konmuştur.

Türkçe Çekim Edatlarının Karşılaştırma ve Sınırlandırma Bağlantıları (s. 39-49): Karşılaştırma işlevli edatların sınırlandırma işlevine geçişi konusu bu çalışmada ele alınmıştır. Hem karşılaştırma hem de sınırlandırma işleviyle kullanılan *kadar, denlü, tegi, degin, dakın, çen, kibi, çenli* gibi 14 tane çekim edatı lehçelerdeki durumlarıyla detaylı bir şekilde incelenmiştir.

* Dr., Öğretmen, MEB El-mek: mehmetgurlek@gmail.com

Türkçede –IIG>II Ekli Niteleme Sözcülerinin Edatlaşması (s. 49-61): Bu çalışmada Orta Türkçeden itibaren kalıplaşmalar yoluyla edatlaşan ekler üzerinde durulmuştur. Burada -IIG>II ekinden kalıplaşmış 44 edat ele alınmıştır.

Türkçede dan/den Edatı (s. 61-67): Bu çalışmada Genel Türkçede var olan hem karşılaştırma hem sınırlandırma işlevleri olan *dan/-den* edatı tarihî ve çağdaş örnekleriyle ele alınıp değerlendirilmiştir.

-mATI Gerundiumu Hakkında (s. 67-77): Türkçede gerundiumların genel yapısının değerlendirilerek başlanan çalışmada -mATI gerundiumu incelenmiş konuyla ilgili olarak dil alimlerinin yapmış olduğu çalışmalar ve görüşleri (s. 69-70) ile ekin etimolojisi hakkında açıklamalar yapılmıştır.

Türkçede -prAK Zarf-fiili (s. 77-81): Bu çalışmada –prAK ekli zarf örnekleri incelenmiş ve bununla ilgili kalıplaşmalar tartışılmıştır. Türkçede –rAK eki (s. 78) ve –prAK örnekleri (s. 79) öncelikle incelenmiş konuyla ilgili Türkologların görüşlerine yer vermiştir. Konuyla ilgili tarihî ve çağdaş lehçelerdeki durum ise yine makalenin sonuç bölümünde (s. 80) yer almaktadır.

Tatarca Kısa Dilbilgisi (s. 81-167): Çalışmanın en geniş bölümlerinden birini oluşturan bu kısım öncelikle Tatarlar ve Tatar adı konusuyla (s. 81) başlamıştır. Tatar alfabesinin tarihçesi (s. 85) verildikten sonra Tatar-Kiril Alfabeti (s. 87) üzerinde durulmuş ve alfabenin yazılış özellikleri verilmiştir. Ses bilgisi başlığı altında (s. 89) ünlüler ve ünsüzler verilmiş ve ses olayları açıklanmıştır. Yapı bölümünde isimden isim yapma ekleri (s. 103-106), isimden fiil yapma ekleri (s. 106-110), fiilden isim yapma ekleri (s. 110-114), fiilden fiil yapma ekleri (s. 114-116); çekim bölümünde isim çekimi ve hal ekleri (s. 116-117) anlatılmıştır. Sözcük türlerinden sıfatlar (s. 119-121), zarflar (s. 121-122), zamirler (s. 122-123), edatlar (s. 142-146) verilmiş; fiil ve fiillerin bildirme ve tasarlama çekimi örnek tablolar halinde (s. 124-142) açıklanmıştır. Temel dilbilgisi konularından sonra metinler bölümü (s. 150-165) verilmiş, günlük konuşmadan atasözleri ve manilere Tatar edebiyatının seçkin örnekleri çalışmanın sonunda yer almaktadır.

Başkurtça Kısa Dilbilgisi (s. 167-231): Kitabın bir diğer hacimli bölümü de Başkurtça dilbilgisi çalışmasıdır. Bu kısım öncelikle Başkurtçanın yazılış özellikleri ile başlamıştır (s. 167-168). Ses bilgisi başlığı altında Başkurt Türkçesine ait sesler örnekleriyle tanıtılmış (s. 168-171) ardından tarihî seyir içinde ses olayları incelenmiştir (s. 172-180). Yapı bölümünde isimden isim yapma ekleri (s. 181-183), isimden fiil yapma ekleri (s. 183-186), fiilden isim yapma ekleri (s. 186-189), fiilden fiil yapma ekleri (s. 189-191) örneklerle verilmiştir. Çekim bölümünde isim çekimi, iyelik, çokluk, aitlik ve hal ekleri anlatılmıştır (s. 191-200). Sözcük türlerinden sıfatlar (s. 200-203), zarflar (s. 203), zamirler (s. 203-205) verilmiştir. Fiil ve fiillerin bildirme ve tasarlama çekimi örnek tablolar halinde (s. 205-219) açıklanmıştır. Fiilimsiler (s. 219-225) konusundan sonra edatlar (s. 225-229) verilmiştir.

Kırım-Tatar Türkçesinde Sıfır Morfem (s. 231-237): Bilindiği gibi herhangi bir gramer anlamı taşımakla birlikte bir göstericisi bulunmayan dil biçimleri sıfır morfem olarak tanımlanır. Bu çalışmada da Kırım-Tatar Türkçesindeki sıfır morfem meselesi ele alınmış, isim çekimindeki sıfır morfemler (s. 232-234) ile fiil çekimindeki sıfır morfemler (s. 234-235) örnekleriyle birlikte ele alınmıştır.

Kuzey Batı Türkçesinde –nl Ekli Zaman Zarfları (s. 237-245): Türk dilinin kuzey batı kolunda yer alan Tatarca, Başkurtça, Karayca ve Karaçay-Balkarcada görülen –nl ekli zaman zarfları bu çalışmada ele alınmış, lehçelerdeki zaman zarfları konusu üzerinde durularak ekin kökeni üzerinde değerlendirmeler yapılmıştır.

Dilbilgisi başlığı altında toplanan bu yazılar içinde hacim olarak Tatarca Kısa Dilbilgisi ile Başkurtça Kısa Dilbilgisi başlıklı yazıları kitabın en geniş bölümünü oluşturmaktadır. Bu dilbilgisi çalışmasında temel dilbilgisi konuları açık ve anlaşılır bir şekilde ele alınmış, hem Başkurt hem de Tatar edebiyatından örnekler verilmiştir.

Söz Varlığı ve Sözlük başlığı altında yer alan makale ve bildirimler ağırlıklı olarak kelime incelemesi, bazı Türk lehçelerinin söz varlıkları ve sözlükleri ile alıntılarla ilgilidir: Yarluk Sözü Hakkında (s. 245-252), Türkçede Yardım Sözü Köken Bilgisi ve Kavram Alanları (s. 253-258), Barış- / Barış Sözü Hakkında (s. 259-264), Orhun Yazıtlarındaki İçik- Üzerine (s. 265-268), Or~Tor~Çor Sözüleri Hakkında (s. 269-272), Türkçede soru ve Belirsizlik (s. 273-282), Ortak Türkçe Söz Varlığı Denemesi (s. 283-299), Bugünkü Kıpçak Türkçesi Ortak Söz Varlığı Denemesi (s. 309-340), K. K. Yudahin Sözlüğüne Göre Kırgızcanın Söz Varlığı (s. 341-351), Başkurtçanın Söz Varlığı Üzerine Notlar (s. 351-361), Sibirya Tatarcasının Söz Varlığı (s. 361-366), Karay Türkçesindeki Eski Unsurlar (s. 367-373), Tatar, Başkurt ve Kazak Sözlükleri (s. 373-391), Türkçe-Rusça İlişkilerine 1552 Dönüm Noktasından Bir Bakış (s. 391-400), Tatarca-Rusça İlişkilerinde Geri Dönen Alıntılar (s. 401-407), Türkçede Rumca ve Yunanca Alıntılar Üzerine (s. 407-414), Finedeki Türkçe alıntılar (s. 415-417), Fin Destanı Kalevala'daki Türkçe Alıntılar Üzerine (s. 427-435).

Yarluk Sözü Hakkında (s. 245-252): Yarluk sözünün kökeni üzerinde durulan makalede Göktürk ve Uygur yazıtlarında, Karahanlıcada, Kıpçakçada karşılaşılan şekiller verilerek kelimenin etimolojisi yapılmıştır.

Türkçede Yardım Sözü Köken Bilgisi ve Kavram Alanları (s. 253-258): Bu çalışmada genel Türk dili alanında çok yaygın biçimde kullanılan yardım sözünün etimolojisi üzerinde durulmuş, Türk dili üzerine hazırlanmış etimolojik sözlüklerdeki şekilleri verilmiştir. Sadece Türk dili değil Hint-Avrupa dillerindeki verilerden de yararlanılmış, semantik karşılaştırmada kullanılmıştır.

Barış- / Barış Sözü Hakkında (s. 259-264): Bu çalışmada *barış-* ve bu fiilin analogik baskısı altında kullanılan *barış* isminin kökeni üzerinde durulmuştur. Tarihî ve çağdaş lehçelerdeki şekilleri ile Hint-Avrupa ve Fin-Ogur dillerinde tespit edilen şekilleri verilmiştir.

Orhun Yazıtlarındaki İçik- Üzerine (s. 265-268): Göktürk yazıtlarında 13 kez geçen *içik-* fiili, bilindiği gibi iç isminden türemiştir. Bu çalışmada bu fiil üzerinde durulmuş, kitabelerde geçtiği cümleler ettirgen ve dönüşlü şekiller de dâhil olmak üzere verilmiş, isimden fiil yapma eki – k'nin Göktürk, Eski Uygur ve Karahanlı metinlerinde yaptığı fiillere değinilmiştir.

Or~Tor~Çor Sözüleri Hakkında (s. 269-272): Bu makalede Eski Türkçe *or-tor-çor* şekillerinden dallanmış (diferansiyelleşmiş) haliyle görülen fakat tek bir köke bağlı olan ve yükseklik kavramını ifade eden sözler üzerinde durulmuştur.

Türkçede soru ve Belirsizlik (s. 273-282): Türkçede çokluk, soru ve belirsizlik kavramları semantik olarak iç içe görünmektedir. Çokluk ve soru kavramları belli bir morfemle ifade edilmesine rağmen belirsizlik kavramı için belli bir morfem yoktur. Bu çalışmada soru sözlerinin çekimli şekillerde kalıplaşarak belirsizlik kavramına geçişi üzerinde durulmuştur. Konuyla ilgili Türkologların görüşleri verilmiş, Türkçede belirsizliğin oluştuğu isim-isim bağlantısı isim-fiil bağlantısı ve yardımcı cümle-asıl cümle bağlantısı olmak üzere üç tür yapı örneklerle verilmiştir.

Ortak Türkçe Söz Varlığı Denemesi (s. 283-299): Türkçe tarihte ve bugün en geniş yayılımı gösteren dillerden biridir. Bu çalışmada Dede Korkut kitabındaki fiiller esas alınarak Türk dili temel söz varlığı üzerinde durulmuştur. Türkiye Türkçesi, Özbekçe ve Tatarca temel alınarak

yapılan karşılaştırma ve değerlendirmede Dede Korkut kitabındaki 352 fiil incelenmiştir. Üç lehçe arasında değişken ses denkliği (s. 285), tek sesi farklı denklik (s. 292), kökeni aynı olan denklik (s. 293), eş anlamlılık denkliği (s. 294), tamamen farklı fiiller (s. 296) başlıkları altında değerlendirme yapılmış ve fiillerin lehçelerdeki şekli tablo halinde verilmiştir.

Bugünkü Kıpçak Türkçesi Ortak Söz Varlığı Denemesi (s. 309-341): Bugünkü Kıpçak Türkçesi alanı Karaçay-Balkarca, Tatarca ve Başkurtça ile temsil edilmektedir. Bu çalışmada eski Kıpçakçanın önemli bir eseri olan Seyfi Sarayî'nin Gülistan Tercümesinde geçen fiiller esas alınarak bugünkü Kıpçak Türkçesi ile karşılaştırılmıştır. Bu değerlendirme değişmeyen fiiller (s. 312-314), değişken ses denkliği (s. 315-323), tek sesi farklı denklik (s. 324-332), kökeni aynı olan denklik (s. 333-334), eş anlamlılık denkliği (s. 335-339) ve tamamen farklı fiiller (s. 339-340) başlıklarıyla yapılmış ve fiillerin lehçelerdeki şekilleri tablo halinde verilmiştir.

K. K. Yudahin Sözlüğüne Göre Kırgızcanın Söz Varlığı (s. 341-351): Kuzey Türkçesi içinde sınıflandırılan Kırgızca genel ses yapısı, tarihsel ve gramerlik ses olayları bakımından kendine has özellikler taşır. Bu çalışmada Konstantin Yudahin tarafından yazılan Kırgızca-Rusça sözlüğü incelenerek Kırgızcanın söz varlığı incelenmiştir. Bu incelemede Arapça alıntılar, Farsça alıntılar, Rusça alıntılar, Çince alıntılar, Moğolca alıntılar sayısı ve yüzdelik oranı ile verilmiştir.

Başkurtçanın Söz Varlığı Üzerine Notlar (s. 351-361): Başkurtça Kıpçak grubunda ve coğrafi olarak da Kuzey Türkçesi içinde yer alır. Bu çalışmada Başkurt dilinin sözlüğü esas alınarak söz varlığı üzerinde değerlendirmeler yapılmıştır. Öncelikle Başkurtça ünsüzlerde düzenli tarihî ses olayları (s. 352), Başkurtça ünlülerde düzensiz tarihî ses olayları (s. 353) ve Başkurtça ünlülerde düzenli tarihî ses olayları (s. 354) verilmiş, Arapça-Farsça, Rusça, Moğolca alıntılar ile Tatarcada bulunmayan Başkurtça söz varlığı üzerinde durulmuştur.

Sibirya Tatarcasının Söz Varlığı (s. 361-366): Bu çalışmada Sibirya Tatarcasının ünlü uzmanı Prof. Dr. Dilara Garifovna Tumaşeva'nın derlediği ve yayımladığı dil malzemesi esas alınarak Sibirya Tatarcasının söz varlığı üzerinde değerlendirmeler yapılmış, belli başlı fonetik özellikler verilmiştir.

Karay Türkçesindeki Eski Unsurlar (s. 367-373): Karay Türkçesi ses ve şekil yapısı bakımından tipik bir Kıpçak lehçesidir. Komşularından farklı olarak Musevîliği benimseyen bu Türk cemaati kapalı bir kültür hayatına sahiptir. Bu kapalı kültür hayatı dillerini de etkilemiş nispeten eski dil unsurlarını saklamıştır. Bu çalışmada da bu eski unsurlar, komşu ve akraba lehçelerde bulunmayan şekiller ile anlamlar açısından değerlendirilmiştir.

Tatar, Başkurt ve Kazak Sözlükleri (s. 373-391): Bu çalışmada Tatar, Başkurt ve Kazak sözlüklerinin bilinen örneklerinin bir listesi verilmiş ve en önemlileri için bazı notlar yazılmıştır. Bu sözlükler; Yazma sözlükler, Ansiklopedik sözlükler, Rusçadan Tatar, Başkurt ve Kazak dillerine ve Tatar, Başkurt ve Kazak dillerinden Rusçaya, ağız sözlükleri, deyim sözlükleri, terim sözlükleri, yazım (Orfografya) ve özel sözlükler başlıklarıyla verilmiştir.

Türkçe-Rusça İlişkilerine 1552 Dönüm Noktasından Bir Bakış (s. 391-400): Türk-Rus ilişkilerini tarihin çok eski dönemlerine götürmek mümkündür. Bu çalışmada Türkçe ile Rusça arasındaki ilişkiler üzerinde durulmuştur. Öncelikle Rusçadaki Türkçe alıntılar konusuna değinilmiş, 1552 yılında Kazan'ın Ruslar tarafından ele geçirilmesiyle birlikte hem Türkçedeki Rusça etkisinin artması hem de etkinleşen Rus nüfuzu üzerinde durulmuştur. Çalışmanın sonunda Rusçadaki Türkçe alıntı örnekleri (s. 397) ile Abdullah Tukay'ın şiirlerinde Rusça alıntılar (s. 398) ek liste halinde verilmiştir.

Tatarca-Rusça İlişkilerinde Geri Dönen Alıntılar (s. 401-407): Geri dönen alıntı veya geriye alıntı (reborrowing), çok sıkı tarihsel ilişkileri bulunan diller arasında görülmektedir.

Turkish Studies

Kaynak bir dilden başka bir dile geçen bu sözler farklı bir biçim ve anlam kazanarak geri gelir. Bu çalışmada Tatar yazı dilinde epeyce yüksek bir orana sahip olan Rusça sözler arasından geriye alıntı türünden olanlar üzerinde durulmuş, Rus edebî dilinde uzun yıllar kullanılıp Rusçanın ses ve anlam yapısına uyum sağladıktan sonra Tatarcaya geri alıntılanan *bergamot*, *karandaş*, *kazna*, *kiosk*, *saray*, *stakan*, *mayak*, *tamojnya*, *tavar* kelimeleri incelenmiştir..

Türkçede Rumca ve Yunanca Alıntılar Üzerine (s. 407-414): Tarihsel komşuluk ve iç içe yaşamaktan kaynaklanan kültür alışverişleri sonucu dilimize Rumca-Yunanca kökenli kelimeler girmiş yine karşılıklı olarak Türkçeden de bu dillere kelime geçmiştir. Bu çalışmada Türkçeye geçmiş Rumca denizcilik, botanik terimleri, hayvan adları Hristiyanlık veya Rumların kültürel hayatı ile ilgili kelimeler verilmiştir.

Finedeki Türkçe alıntılar (s. 415-417): Bu çalışmada Fincenin etimoloji sözlüğünde belirlenen Türk dili ve diyalektlerinden alınmış sözlere dayanarak Finedeki Türkçe alıntılar üzerinde durulmuştur. Bu alıntı sözler doğrudan doğruya Türkçeden alınmış sözler, Rusça aracılığıyla geçen sözler, köken denkliği için alınan Türkçe sözler başlıkları altında örneklerle verilmiştir.

Fin Destanı Kalevala'daki Türkçe Alıntılar Üzerine (s. 427-435): Fince Ural-Altay dil ailesinin en önde gelen yazı dillerinden birisidir. Bu çalışmada eski Fin yurdu Karelya'da yüzyıllar boyu halk arasında söylenen, Fin edebiyatının ilk yazılı örneği ve bir dünya klasiği olan Kalevala destanında var olan Türkçe alıntılar üzerinde durulmuş, tespit edilen kelimelerin geçtiği dördlükler gösterilmiş ve Türkçe kelimeler karşılaştırmalı bir şekilde verilmiştir.

Prof. Dr. Mustafa Öner'in hazırlamış olduğu *Türkçe Yazıları* adlı eser hem Türk Dilinin köklü tarihi ve geniş coğrafyasına ait örnekleri karşılaştırmalı dilbilimi yöntemlerinden yararlanarak incelemesi hem de Tatarca, Başkurtça, Karayca, Kırgızca gibi ülkemizde az araştırılmış Türk lehçelerinin dilbilgisi ve söz varlığı incelemelerine yer vermesi sebebiyle oldukça önemli ve değerlidir. Bu yönleriyle eser, Türk dili üzerinde çalışan araştırmacılarımıza, üniversitelerimizin Türk Dili ve Edebiyatı bölümlerindeki derslerde kaynak eser olacak niteliktedir.